

Şadırvan Mimarisinin Tarihsel Süreci Bağlamında Abdest Alma Mekânları Üzerine Bir Araştırma

A Study on Ablution Places in the Context of the Historical Process of the Shadirvan Architecture

Hüseyin ULUSOY

huseyin.ulusoy@hotmail.com

ORCID Numarası|ORCID Number: 0000-0002-3055-216X

Erdem KÖYMEN

Sabahattin Zaim Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, erdem.koymen@izu.edu.tr

ORCID Numarası|ORCID Number: 0000-0002-6924-421X

Özet

“Su” ögesinin İslamiyet’te kazandığı önemden dolayı İslam tarihinin her döneminde su için özel yapılar inşa edilmiştir. Bu yapıları genel olarak “çeşme”, “sebil” ve “şadırvan” olarak özetlemek mümkündür. Bu yapılardan özellikle şadırvanların cami ve mescit gibi dini yapılarda “abdest alma” işlevi için inşa edildiği söylenebilir. Şadırvanların yanında son yüz yıl içinde “şadırvan” olarak isimlendirilmeyen ancak abdest alma işlevini içeren “abdest alma mahalleri” de inşa edilmiştir. Bu çalışmada öncelikle, tüm abdest alma işlevi taşıyan mekân ve yapılar, “abdest alma yapıları” şeklinde ifade edilmiş ve bu kavram altında tanımlanmıştır. Sonrasında abdest alma yapılarının ortak ve genel mimari özellikleri ve antropometrik verilere göre ergonomik parametreleri çeşitli örnekleriyle birlikte incelenmiştir. Arkasından, bu yapıların güncel kullanıcı sorun ve şikâyetlerini tespit etmek amacıyla üç yüz seksen dokuz kişi üzerinden bir anket uygulaması yapılmıştır. Bunun yanında ülkemizdeki abdest alma yapısı inşaatlarının güncel durumunu ve bu yapıların üretim stratejilerini araştırmak için Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı olan İnşaat ve Emlak Dairesi Başkanlığı ile mülakat yapılmıştır. Anket ve araştırmalar sonucunda abdest alma yapılarının “İşlev” ve “ergonomi” temelli güncel bir mimarlık problemi taşıdığı görülmüştür. Makalede özgün bir eğilimle abdest alma yapılarının alt bileşenlerine inilerek bu bileşenler için matematiksel değer aralıklarının arayışına gidilmiştir. Sorunsaldan hareketle, çözüme yönelik düşüncelerin bilimsel bir çerçevede paylaşıldığı çalışmada, bu yapıların üretimi için tasarimsal parametre ve standart üretme fikri gündeme getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abdest, Abdest alma yapıları, Kullanıcı problemleri, Tarihi Şadırvanlar, Ergonomi

Abstract

Due to the importance of the "water" element in Islam, special structures have been built for water in every period of Islamic history. It is possible to summarize these structures as "fountain", "sabil" and "shadirvan" in general. It could be stated that among these structures, especially the shadirvans were built for the function of performing ablution in religious buildings such as mosques and masjids. Besides the shadirvans, "ablution places", which are not called "shadirvan" but contain the function of performing ablution, have also been built in the last hundred years. In this study, first of all, all places and structures that have the function of performing ablution are expressed as "structures for performing ablution" and defined under this concept. Afterwards, the common and general architectural features of structures for performing ablution and their ergonomic parameters according to anthropometric data are examined with various examples. Afterwards, a survey was conducted on three hundred and eighty-nine people in order to identify current user problems and complaints regarding these structures. In addition, an interview was conducted with the Construction and Real Estate Department, which is affiliated to the Presidency of Religious Affairs of Turkey, to investigate the current status of the constructions of ablution structures in our country and the production strategies of these structures. As a result of the survey and researches, it has been seen that the structures for performing ablution carry a contemporary architectural problem based on "Function" and "Ergonomics". In the study, with a unique approach, the sub-components of the structures for performing ablution were searched for the mathematical value ranges for these components. Starting from the problematic, the idea of producing design parameters and standards for the production of these structures was proposed in the study, in which solution-oriented ideas are shared in a scientific framework.

Keywords: Ablution, Structures for performing ablution, User problems, Historical Shadirvans, Ergonomics

Giriş

Varlığı oluşturan hava, ateş ve topraktan sonra dördüncü bileşen ise bütün dinlerde kutsal sayılan “su”dur.¹ Beden ve ruh temizliğini önemseyen İslam medeniyetinde suya verilen değer ise çeşitli ayet ve hadislerden anlaşılmaktadır. Geçmişten günümüze kadar yaşayan toplumların suyu içme, kullanma, yararlanma ve başkalarına da yararlandırma isteği, su eksenli çeşitli mimari yapıların inşa edilmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte bu yapıların tasarımı da toplumları oluşturan bireylerin inanç, örf, adet, kültür ve anlayışlarına göre şekillenmiştir.²

Türkçe’de kullanılan abdest kelimesi, Farsça âb (su) ve dest (el) kelimelerinden oluşan ve “el suyu” mânasına gelen birleşik bir kelimedir. İslâmiyet’ten önce, gerek Yahudilik ve Hıristiyanlık, gerekse eski Mısır, Mezopotamya, Yunan, Roma ve Uzakdoğu dinlerinde, çoğunlukla âyine bağlı ve sembolik yönleri ağır basan abdest benzeri bazı temizlik çeşitleri görülmektedir. Daha çok din adamları tarafından belli gün, olay ve yortular münasebetiyle yapılan bu dinî temizliklerdeki ortak husus, dinlere göre yer yer farklı olmakla birlikte, insan vücudunun ya bütününe veya yalnız ellerin ve ayakların veya sadece ellerin ve ağızın, hatta yalnız parmakların yahut da âyinle ilgili bazı eşyanın temizlik ve takdis niyetiyle yıkanmasıdır. Kur’ân-ı Kerim, namaz öncesi yüzlerin, kolların ve ayakların yıkanmasını belirtmektedir.³ Namazdan başka, Kur’an’a dokunmak, Kâbe’yi tavaf etmek ve tilâvet secdesi yapmak gibi ibadet ve ameller için de abdest almak zorunlu tutulmuştur. Abdestin temiz su ile alındığı, suyun vasıfları ise fıkıh kitaplarında anlatılmaktadır. İslam dininde abdest, maddî bir temizlik olmanın yanında arınmaya vasıtası olan mânevî bir temizlik olarak da görülmektedir.

Türk su mimarisinin başlıca yapılarını çeşme, sebil ve şadırvanların oluşturduğu söylenebilir. Abdest alma yapılarının en geleneksel formu olan şadırvanların karakteristik olarak ortaya çıkışı, camilerde insanların abdest alma maksadıyla dönemin mimari ve estetik anlayışına göre tasarlanmasıyla başlamıştır. Zamanla kendine has anlam ve işlevsellik kazanarak han, hamam, medrese, tekke ve şifahanelerde de inşa edilmişlerdir.⁴

Bunun yanında şadırvanlardan farklı olarak özellikle abdest alma işlevine yönelik tasarlanmış abdest alma mahalleri de bulunmaktadır. Son yüzyıl içerisindeki camilerde daha çok görülen bu mahaller, özellikle cemaatin kalabalık namaz vakitlerindeki abdest alma ihtiyacına cevap vermek adına inşa edilmektedir. Kendi dönemlerinin zevk ve üslubunu yansıtan şadırvan yapılarının, son yüz yıl içerisinde diğer pek çok yapı grubunda olduğu gibi erozyona uğradığı ve karakteristiğini kaybettiği açıktır. Bunun bir sonucu olarak bu abdest alma mahalleri, şadırvanlara alternatif ve çoğunlukla estetik/ergonomik niteliklerden uzak olan türemiştir. Günümüzde inşa edilen bu yapılar, birçok farklı bölge ve coğrafyada cami ve mescitlerin önemli bir ögesi olmayı sürdürmekle birlikte, inşaat ve tasarım yaklaşımlarında henüz güncel ihtiyaçları karşılayan standartları da yakalayamadığı görülmektedir. Bu iki durum son yüzyıl içinde üretilen abdest alma yapılarını mimari bir sorunsala dönüştürmekte ve mimarlık biliminin bir araştırma konusu şekline getirmektedir.

Bu araştırma kapsamında değinilen konu itibariyle, geleneksel tabanı olan “şadırvanlar” ve son yüz yıl içinde dini mekanlarda beliren “abdest alma mahalleri” arasında kavramsal karmaşaya yer vermemek adına, “abdest alma” işlevi içeren tüm hacim ve alanlar, “abdest alma yapıları” şeklinde ifade edilecektir.

Metodolojik olarak bu çalışmada öncelikle, abdest alma yapılarının ortak ve genel mimari özellikleri ve antropometrik verilere göre ergonomik parametreleri çeşitli örneklerle birlikte incelenmiştir. Arkasından, bu yapıların güncel kullanıcı sorun ve şikayetlerini tespit etmek amacıyla üç yüz seksen

¹ İski, 1996, 17.

² Cansever, 2016.

³ Kur’an-ı Kerim, el-Mâide 5/6.

⁴ Önge, 1997.

Şadırvan Mimarisinin Tarihsel Süreci Bağlamında Abdest Alma Mekânları Üzerine Bir Araştırma

dokuz kişi üzerinden bir anket uygulaması yapılmıştır. Bunun yanında ülkemizdeki abdest alma yapı inşaatlarının güncel durumunu ve bu yapıların üretim stratejilerini araştırmak için Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olan İnşaat ve Emlak Dairesi Başkanlığı ile mülakat yapılmıştır.

Literatür araştırması, örnek incelemeleri ve kullanıcı anket verilerinin analizi üçgeninde ilerleyen çalışma, ülkemizdeki abdest alma yapılarının güncel kullanıcı sorunlarını araştırmakta ve bu yapıların tasarım ve üretimi için çeşitli öneriler ve öngörüler sunmaktadır.

Abdest Alma Yapıları

Abdest alma yapıları denildiğinde kuşkusuz akla ilk olarak geleneksel şadırvan formları gelmekte ve bu işlev, şadırvan yapıları ile sembolleşmektedir. Son yüzyıl içinde çoğunlukla estetik bağlamını yitirse de yeni yapılan cami ve mescitlerde de şadırvan formlarına rastlanmaktadır. Bu bağlamda abdest alma mahallerinin sorunlarına odaklanan araştırmaya, konunun geleneksel tabanı olan şadırvan yapıları üzerinden başlanmıştır.

Şadırvan Yapıları

“Şadırvan” kelimesi, Farsça kökenli olup, “çok” anlamına gelen “şad” ve “akar” anlamına gelen “revan” kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmektedir.⁵ Cami yapılarında genellikle avluda bulunan şadırvanlar, abdest almak için inşa edilen üzeri kubbe veya çadır tarzında kapalı, havuz şeklindeki haznesinin etrafında musluklar bulunan çeşme formlarıdır.⁶ Abdest almak amacıyla olduğu kadar estetik eğilimlerle de inşa edildikleri söylenebilir.⁷

Şadırvanların Türk mimarisinde önemli bir yeri vardır. Üslupları da ait olduğu caminin mimari üslubundan etkilenmektedir. Geleneksel şadırvanların tavanları direkler veya sütunlar üzerine tutturulmuş olup öne taşkın saçakları bulunmaktadır. Muslukları önünde çepeçevre tahtadan sabit oturacaklar ve ayak koyacak taşları vardır. Musluktan akan suyun sıçramasını engellemek için de derin yapılmış yalaklar barındırırlar. Şadırvanlardan bazılarında kuşların suyu kirletmesini önlemek için “hazne” denilen yüksek havuzun üstü tel kafes ile örtülmüştür. Şadırvanlar genellikle yuvarlak veya çok köşeli olduğu gibi dördül örnekleri de vardır.⁸

Yukarıda değinildiği gibi şadırvanlar abdest almak ve el yüz yıkamak için inşa edilmişlerdir. Ancak herhangi bir görevi olmayan sadece bir süs, estetik ve sembolik unsur olarak yapılmış örnekleri de mevcuttur.⁹ Bu açıdan bir bütünün tamamlayıcısı durumunda bulunan şadırvan, cami avlusunun mimari etkisine, estetiğine ve güzelliğine katkı sunan bir unsur olarak da değerlendirilebilir.¹⁰ İslam ülkelerindeki cami, medrese tarzındaki yapılarda avluda çoğunlukla şadırvana yer verilmiştir. Ancak bu şadırvanlar, yapıların kendi mimari ve estetik anlayışlarına uyarlanarak farklı üslup ve biçimlerde ele alınmışlardır.¹¹

Üslup ve yöresel kullanımlara göre çeşitli farklılıklar içerse de genel olarak bir şadırvan yapısı; “hazne” (havuz), “su kanalı” (yalak), “oturak taşı” ve “musluk panosu” bileşenlerinden meydana gelmektedir.¹²

⁵ Hasol, 1979, 475.

⁶ Yetkin, 1965, 483.

⁷ Kuban, 1981, 200.

⁸ Pakalın, 1993, 303.

⁹ Önge, 1976, 1698.

¹⁰ Duruktuna, 1974, 64.

¹¹ Beyleryan, 1953, 26.

¹² Yüter, 2014, 73-74; Bulut, 2019, 132.



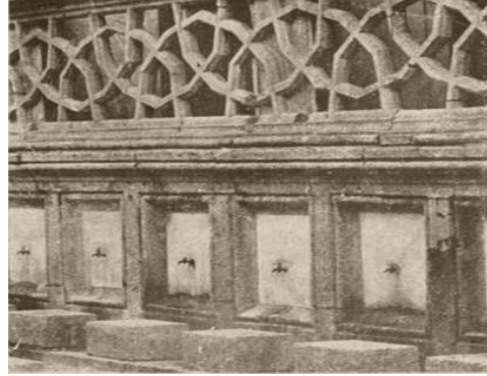
a



b



c



d

Şekil 1.(a) Bursa Ulu Cami Şadırvanı¹³, (b) Sıra Musluklu Şadırvan Su Kanalı, (c). Sıra Musluklu Şadırvanda Oturak Taşları Örneği¹⁴, (d) Şadırvan Musluk Panosu ve Muslukları¹⁵

İlk bileşen olan “hazne” (havuz), bir şadırvanın en önemli ögesi olarak görülmüştür. İnşa edildiği cami ile üslup birliği gösteren şadırvan havuzları, genelde taş ya da mermer malzemeli olup farklı plan ve tiplerde görülmektedir (Şekli 1). Birçok parçanın bir araya gelmesiyle meydana gelen hazneler, kimi zaman sade bir düzenlemeye sahipken kimi zaman da silmelerle hareketlendirilmişlerdir. Kimi hazneler inşa edildiği dönemin üslup ve estetik anlayışlarına uyumlu olarak süsleme malzemeleriyle bezenmiştir. Diğer bileşen olan “su kanalı” (yalak) ise şadırvan havuzunun çevresinde bulunan musluklardan gelen suyun akıtıldığı kanaldır. Havuzun formuna uygun olarak şekillenen bu kanallar, derin ya da yüzeysel olarak inşa edilmişlerdir (Şekil 1, b). Üçüncü bileşen olan “oturak taşları”, şadırvanların etrafında oturmak için yapılmıştır (Şekil 1, c). Bu oturaklar ahşap, mermer veya taş malzemelerden üretilmişlerdir. Oturak taşları genellikle kare, dikdörtgen veya dairesel formlarda görülmektedir.¹⁶ Son bileşen olan “musluk panoları” ise haznenin dış yüzünde ve genellikle mermer malzemeden plakalar şeklinde görülmektedir (Şekil 1, d). Musluklar bu panoların ortasına, merkezi veya dağınık olarak işlenmiş bir süslemenin içinden takılmaktadırlar.¹⁷

Abdest Alma Mahalleri (Abdesthaneler)

Geleneksel şadırvan yapılarının yanında “şadırvan” olarak isimlendirilmeyen ancak abdest alma işlevini içeren, “abdest alma mahalleri” de günümüzde çoklukla inşa edilmektedir. Bu mahaller,

¹³ URL 1

¹⁴ Tali, 2009.

¹⁵ Önge, 1976.

¹⁶ Tali, 2009.

¹⁷ Bilaloğlu, 1993,52; Gül, 2007,179.

geleneksel şadırvanlara fonksiyon açısından benzemektedir. Ancak yukarıda da değinildiği gibi çoğunlukla estetik nitelikten uzak olup bir tasarım veya üretim tabanına oturmamaktadır. Bu yapıların bir kısmının cami ya da mescitlerde bodrum katlarında kalan tasarımsal boşluklara yerleştirildiği, hacimlerinin ise daha çok yapı parseline göre ortaya çıktığı izlenmiştir. Kalabalık cemaatin ortak namaz vakitlerindeki toplu abdest alma işlevine odaklanan bu mahallerin üretiminde daha çok ekonomik kaygının güdüldüğü, yapılan incelemelerde görülmüştür.

Günümüz abdest alma mahalleri, aynı işleve yönelmelerinden dolayı şadırvan yapıları ile aynı ya da çok benzer bileşenler/bölümler içerdiği gibi bir takım farklılıklara da sahiptir. Yapılan örnek ve literatür incelemeleri neticesinde; musluk, oturak taşı gibi benzerlikler olmakla birlikte şadırvanların etrafının “açık”, abdest alma mahallerinin “kapalı” olması, mahallerin içinde yada bitişiğinde tuvaletlerin olması, abdest mahallerinin estetik açıdan ilişkili olduğu dini yapı ile estetik uyumsuzluğu ve daha çok fayda merkezli bir formda yapıldıkları görülmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olan İnşaat ve Emlak Dairesi ile gerçekleştirilen mülakatta şadırvanların günümüzde artık estetik bir öge olarak kaldığı, yerine ise “abdesthane” şeklinde isimlendirilen abdest alma mahallerinin oluşturulduğu ifade edilmiştir. Bu anlamda abdest alma mahalleri üzerinde, şadırvan yapılarının işlevsel açıdan günümüzdeki devamı algısının oluştuğu söylenebilir.

Abdest Alma Yapılarının Ergonomisi

“Ergonomi”, verimlilik ve konfor üzerine çalışma yürüten bir disiplindir. Osborne (1993)'ye göre ergonomi, operatörün yeteneklerine uyacak şekilde bir makineyi veya kişinin etkileşimde bulunacağı ortamın herhangi bir yönünü tasarlayarak verimliliği, konforu ve güvenliği en üst düzeye çıkarmaya çalışır.¹⁸ Ergonominin bir dalı olan “antropometri” ise insan bilimlerinin vücut büyüklüğü, güç, şekil ve çalışma kapasitesi ölçümleriyle ilgilenir.¹⁹ Antropometrik verilerin ilk tasarım aşamasında kullanılması, sonrasındaki zorlu boyut ve şekil değişikliklerini en aza indirmektedir. Antropometri bilgisini etkin bir şekilde kullanmak için, insan vücudu ile giyilen veya kullanılan eşyalar arasındaki ilişkiler hakkında bilgi sahibi olmak önemlidir.²⁰

Ana hatlarıyla eller, yüz bölgesi, kollar ve ayakları yıkamak işlevlerini içeren “abdest”, bu amaç için tasarlanan abdest alma yapılarının ergonomik açıdan incelenmesini gerektirmektedir. Özellikle belli ibadet vakitlerinde kalabalık bir toplulukla birlikte alınan abdest için tasarlanan bu yapıların hem bireysel hem de topluluk içindeki insan ergonomisine uyan form ve ilkeler içermesinin gerekliliği açıktır. Bu bağlamda hali hazırda abdest alma yapılarının ergonomisini incelemek adına literatür taraması ve örnekler üzerinden ölçümler yapılmıştır.

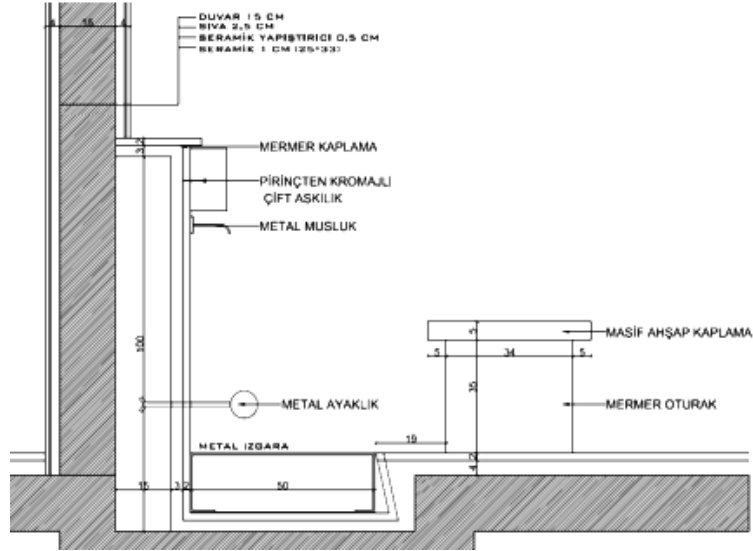
Diyanet İşleri Başkanlığı İnşaat ve Emlak Dairesi ile yapılan görüşmeler ve ilk literatür taramalarında ülkemizdeki bu yapıların tasarlanması için şimdiye kadar devlet düzeyinde herhangi bir ortak kriterin belirlenmediği ortaya çıkmıştır.²¹ Ancak sadece bireysel araştırmacıların kitap ve makalelerinde çeşitli ölçüm ve hesaplamaların paylaşıldığı bilimsel araştırmalara rastlanmıştır.

¹⁸ Osborne, 1993, 4.

¹⁹ Pheasant, 1996, 6.

²⁰ Robinette, 2012, 378.

²¹ DİB Yapı İşleri Ve Teknik Daire Başkanı, kişisel görüşme, 21 Ocak 2021



Şekil 2. Abdest Alma Yapısı Tasarım Örneği²²

Osmanoğlu, “Bir Mimarın Kaleminden Camiler” isimli kitabında abdest alma yapılarının kullanıcı ergonomisine uygun, ibadetin sıhhati açısından tuvaletlerden 25 m uzaklıkta ve kullanıcı görseelliğine hitap etmesi için de ara paneller içermesini önermektedir. Osmanoğlu’na göre oturak yüksekliği 37 cm, oturak çapı 30 cm, oturak ekseninden musluk duvarına 80 cm, zeminden oluk dibine (paslanmaz ızgara kotuna) 39 cm, musluktan zemin kotuna 70 cm mesafe bırakılmalıdır ve oluktaki eğimli yüzeyin üst kotu, zemin kotundan 22 cm aşağıda sonlanmalıdır (Şekil 2).²³



Şekil 3. Cenâbî Ahmet Paşa Camii Şadırvanı

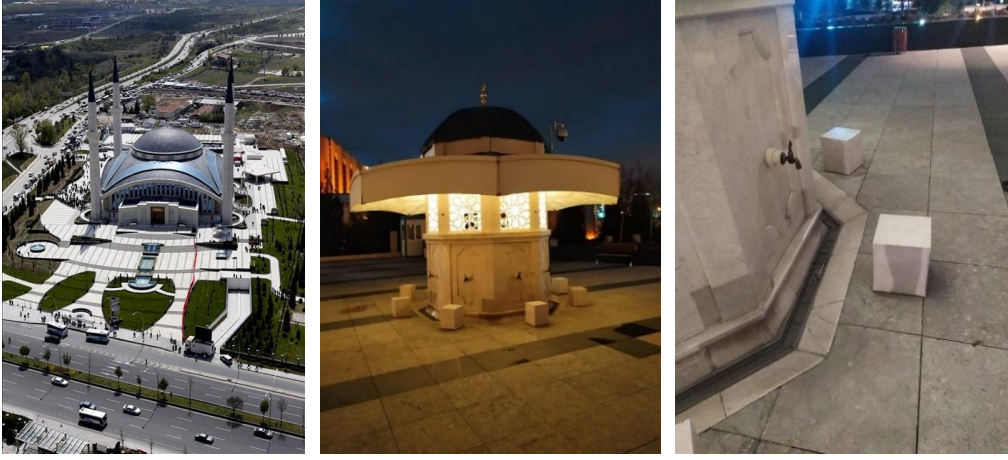
²² Osmanoğlu, 2018,70-71.

²³ Osmanoğlu, 2018,70-71.

Şadırvan Mimarisinin Tarihsel Süreci Bağlamında Abdest Alma Mekânları Üzerine Bir Araştırma



Şekil 4 . Karaca Bey Camii Sıra Musluklu Şadırvanı



Şekil 5. Ahmet Hamdi Akseki Camii ve Şadırvanı



Şekil 6. Ahmet Hamdi Akseki Camii Abdest Mahalleri



Şekil 1. Hisarcıkloğlu Beştepe Camii Şadırvan ve Abdest Mahalli

Aşağıda, günümüz ve önceki yüzyıllara ait şadırvan ve abdest alma mahallerinden Ankara çapında örnek incelemeleri yapılmıştır. İncelenen ilk örnek olan Cenâbî Ahmet Paşa Camii, Mimar Sinan'ın Ankara'daki tek eseri olarak bilinmektedir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Ankara'da Anadolu beylerbeyi olarak görev yapan Cenâbî Ahmet Paşa tarafından 1565-66 yılında yaptırıldığını bilinmektedir. Camide bulunan kitabelerden, yapının 1802 ve 1887 tarihlerinde onarılarak yenilediği öğrenilmektedir. Cumhuriyet Dönemi'nde ise 1940'ta ve 1959-1970 yılları arasında onarımdan geçirilmiştir (Şekil 3).²⁴ İncelenen ikinci örnek olan Karaca Bey Camii'nin 1428 yılında Çelebi Sultan Mehmet'in damadı Anadolu Beylerbeyi Celâlettin Karaca Bey tarafından inşa edildiği bilinmektedir. Caminin şadırvanı olmayıp inşa edildiği dönemden kaldığı bilinen bir çeşmesi vardır. Aynı zamanda cami bünyesinde inşa tarihi bilinmeyen, sıra musluklu bir abdest mahalli de bulunmaktadır (Şekil 4).²⁵ Yakın zamanda inşa edilmiş bir örnek olan Ahmet Hamdi Akseki Camii, 2013 yılında ibadete açılmıştır. Avlusunda şadırvan, bodrum katında ise abdest mahalleri bulunmaktadır. 80 bin m² kapalı alan, 20 bin 618 m² avlu, 11 bin 870 m² peyzaj alanına kurulan cami, kapalı alanda aynı anda 6 bin kişinin ibadet edebileceği camide cenaze namazlarında ise 30 bin kişinin namaz kılabilmesine imkan tanır (Şekil 5), (Şekil 6).²⁶ Yine bir yakın zaman örneği olan Hisarcıkloğlu Beştepe Camii ise 2010 tarihinde faaliyete geçmiştir. 1500 kişi kapasiteli olan caminin avlusunda şadırvan, alt katında tuvalet ve abdest mahalli bulunmaktadır (Şekil 7).²⁷

Tablo 1. İncelenen Abdest Mahallerinin Karşılaştırmalı Ölçüleri (cm)

	Cenâbî Ahmet Paşa Camii	Karaca Bey Camii	Ahmet Hamdi Akseki Abdest Mahalli	Hisarcıkloğlu Beştepe Abdest Mahalli	Mehmet Osmanoğlu Örnek Tasarım (Osmanoğlu 2018)
Oturak Yüksekliği	33	46	42	35	37
Oturak Genişliği	33 x 46	33 x 33	31 x 31	32 x 32	30 x 30
Musluk Mesafesi	48	73	60	60	64
Musluk Yüksekliği	82	73	78	86	70
Oluk Ölçüleri	34 x 40	40 x 33	50 x 25 (eğimli)	32 x 45	50 x 22 (Eğimli)
Oturaklar Arası Mesafe	90	69	54 (bölme mevcut)	37	Bilgi verilmemektedir
Musluklar Arası Mesafe	80	34	85	73	Bilgi verilmemektedir

²⁴ URL 2

²⁵ URL 3

²⁶ URL 4

²⁷ URL 5

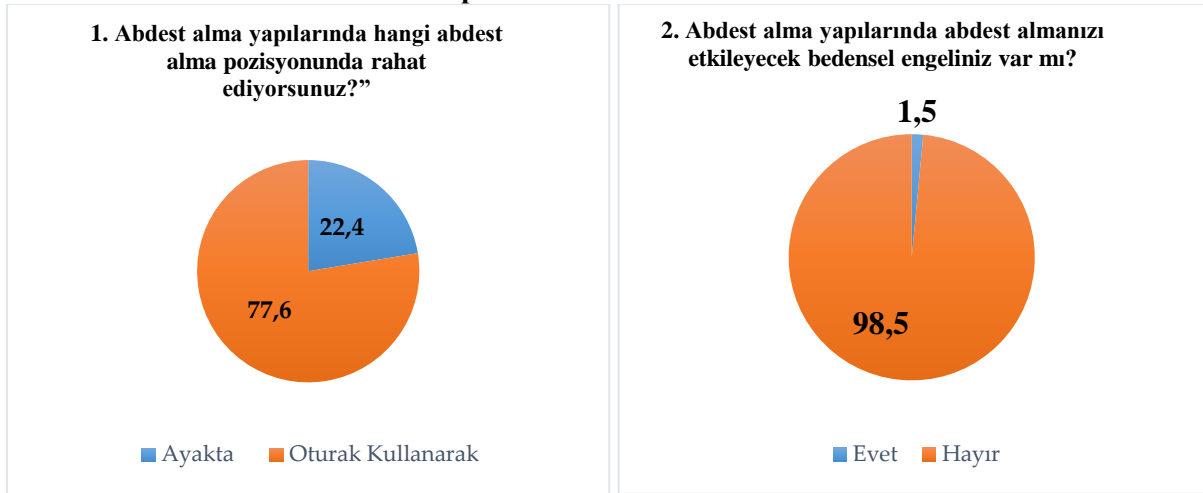
Günümüz Abdest Alma Yapılarının Sorunlarının Değerlendirilmesi

Yukarıda incelenen şadırvan ve abdest mahalleri, modern dünyada neredeyse her caminin, mescidin bünyesinde bulunan önemli bileşenlerdendir. Bu yapıların günümüzde analize dayanmayan sabit bir anlayışla inşa edilmesi ve bunun sonucunda da kullanımına dair çeşitli zorlukların yaşanması birtakım şikâyetleri de ardından getirmektedir. Bu şikâyetlerin mimarlık bilimini ilgilendiren bir sorunsalı da ortaya koyduğu açıktır. Bu bağlamda yaşanan problemleri analiz ve veriye dayalı olarak ortaya koymak ve arkasından da soruna, mimarlık bilimi açısından çözüm önerileri sunmak çalışmanın motivasyonu olmuştur.

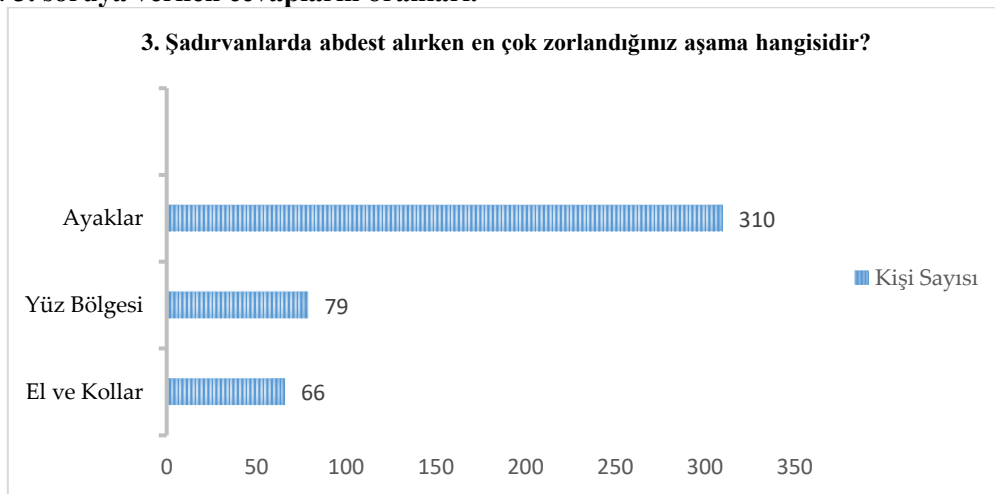
Problem Tespiti

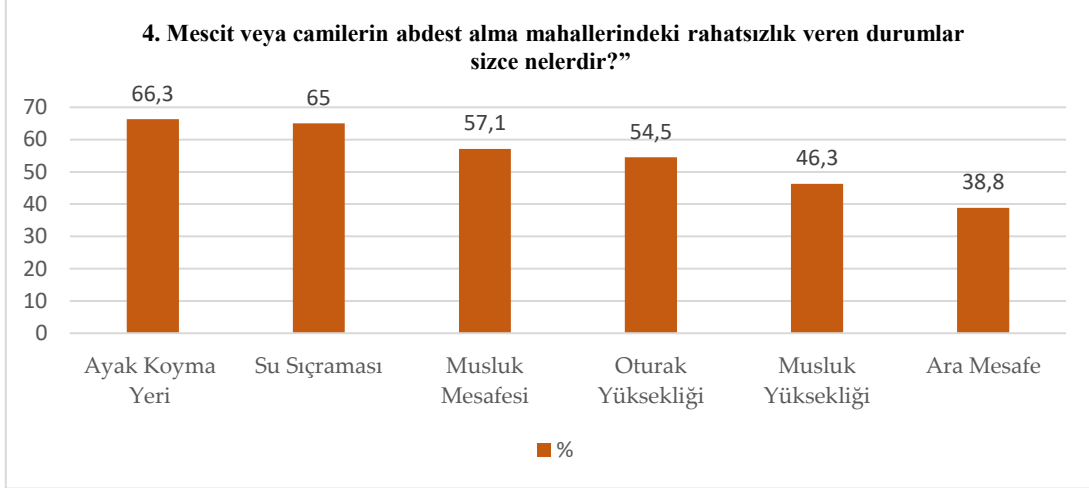
Cami ve mescitlerde abdest almak üzere inşa edilen abdest alma yapılarının kullanımının değerlendirilmesi amacıyla öncelikle bir anket çalışması yapılmıştır. Hazırlanan 6 soruluk anket, 389 kişi üzerinde uygulanmıştır. Bu ankete ait veriler aşağıda paylaşılmıştır.

Tablo 2. 1 ve 2. sorulara verilen cevapların oranları.



Tablo 3. 3. soruya verilen cevapların oranları.



Tablo 4. 4. soruya verilen cevapların oranları.

Kullanıcıların rahat ettikleri abdest alma pozisyonunun sorgulandığı birinci soruda, kullanıcıların %77.6'sı oturur pozisyonu tercih etmiştir (Tablo 2). Kullanıcıların bedensel engellerinin sorgulandığı ikinci soruya “evet” yanıtını 11 kişi vermiştir. Verilen cevaplardan 1 kişinin cevabı “körlük”, diğerlerinin cevapları ise “bel, boyun fıtığı” ile “obezite” şeklindedir (Tablo 3). Kullanıcıların en çok zorlandığı abdest aşamasının araştırıldığı üçüncü soruda ise katılımcıların %79.7'si “ayak bölgesi”, %20,3'ü “yüz bölgesi” ve %17'si de “el ve kollar” cevabını vermiştir (Tablo 4).

Beşinci soruda ise mescit veya camilerin abdest alma mahallerindeki rahatsızlık veren durumlar sorgulanmıştır. Katılımcıların %66.3'ü ayak koyma yerinin uygun olmadığı, %65'i su sıçramasının yaşandığı, %57.1'i musluk mesafesinin uygun olmadığı, %54.5'i oturak yüksekliğinin uygun olmadığı, %46.3'ü musluk yüksekliğinin uygun olmadığı, %38.8'i de yan sıradaki kullanıcı ile mesafesinin yakın olduğu cevaplarını vermiştir.

Son soruda ise açık uçlu bir soru ile kullanıcıların cami veya mescitlerde bulunan şadırvanlar hakkındaki genel düşünceleri/yorumları alınmıştır. Katılımcılardan 183 kişi bu soruya cevap vermiştir. Katılımcıların verdiği cevaplar incelendiğinde aşağıda listelenenler dikkat çekici bulunmuştur:

- Ergonomik olmadıkları,
- Tasarım kurallarının olmadığı,
- Estetik olması gerektiği,
- Bayanların ihtiyaçlarının düşünülmediği,
- Hijyen açısından yetersiz oldukları,
- Kurulama imkanlarının bulunması gerektiği,
- Sıcak ve soğuk su imkanlarının olması gerektiği,
- Askılık imkanının olması gerektiği,
- Su tasarrufunun sağlanması gerektiği,
- Havalandırma sistemlerinin yeterli olması gerektiği,
- Tuvalet yakın olmasından rahatsız olunduğu,
- Oturakların ıslak olmasından rahatsız olunduğu.

Sonrasında anket sorularına verilen cevapların çapraz sorgulaması yapılmıştır. Bu sorgulamaya göre; su sıçramasından rahatsız olanların %81.3'ünün oturarak abdest almayı tercih ettiği ortaya çıkmıştır. Bunun yanında, oturarak abdest almayı tercih edenlerin %82'sinin musluk mesafesini uygun bulmadığı ve %73.7'sinin de oturak yüksekliklerinden şikâyetçi olduğu anlaşılmıştır.

Tespit Edilen Sorunların Çözümüne Yönelik Düşünceler

Yapılan anket çalışmasındaki değerlendirme ve şikayetler dikkate alındığına, abdest alma yapıları için ihtiyacı karşılayacak veya farklı kullanıcılara hitap edecek çeşitlikte net bir model veya standardın ortaya koyulmadığı sonucuna varılmıştır. Verilerin analizi sonucunda kullanıcıların rahatsız oldukları ve dolayısıyla ele alınması gerekli konular belirginleşmiştir. Tespit edilen problemlerin çözümüne yönelik düşünceler aşağıda “tasarım”, “detay”, “konum” ve “estetik” şeklindeki bir hiyerarşi içinde ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Tasarım

Anket sonuçlarında da görüldüğü üzere abdest alma yapılarında tespit edilen sorunlar çoklukla kullanıcıların antropometrik verilerine uyumsuz tasarımlardan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda abdest mahallerinin tasarımı için kullanıcıların vücut ölçülerinin de hesaba katıldığı modeller üzerinde çalışılması gerekmektedir. Bu aşamada antropometrik verilere göre tasarımın şekillenmesi için “sayısal tasarım” ve “parametrik modelleme” yöntemlerinin kullanılması önerilir. Bu gibi sayısal yöntemlerle üretilen tasarım modellerinin, ülkeden ülkeye ve hatta yöreden yöreye oluşan boyutsal farklılıkları karşılayan çözümler sunmakla birlikte, kullanıcı şikayetlerini de azaltacağı düşünülmektedir.

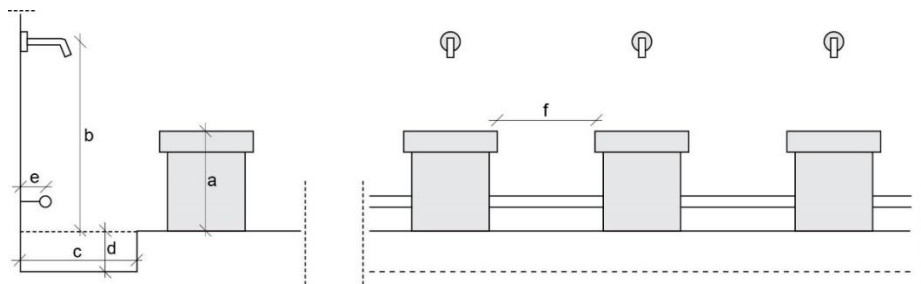
Öncelikle anket verilerine göre kullanıcıların abdest alırken en çok oturarak abdest almayı tercih ettikleri görülmektedir. Yapılan örnek incelemelerinde ayakta abdest almak için net bir model görülmediği gibi hemen hemen hepsi, oturarak abdest alacak şekilde inşa edilmişlerdir. Bu bağlamda hem tarihi kullanım temayülü hem de anket verileri ile ortaya çıkan sonuca göre şadırvanların oturur pozisyonda tasarlanması önerilir. Bunun yanında yine anket verilerine göre kullanıcıların %22.4’ü ayakta abdest alma pozisyonunu tercih etmektedir. Bu tercihi yapan kullanıcılar dikkate alınarak yüzdesel oranlara göre bazı modüllerin ayakta abdest almaya uygun şekilde tasarlanması da alternatif bir kabul olarak önerilir.

Yapıyı kullanan cemaatin sayısı, inşaat alanı gibi veriler üzerinden abdest alma mahal adetleri parametrize edilerek çeşitli standartlar belirlenmelidir. Özellikle büyükşehirlerde olup merkezi konumda kalan, ancak yapı alanı küçük olan camilerde standart oluşturmanın zorlukları ortadadır. Standartlar belirlenirken bu gibi değişkenler hesaplamalara eklenmelidir.

Yine anket verilerinde kadınların abdest alırken mahremiyetlerinin sağlanması, işlevsel ve tasarımsal açıdan çözülmesi gereken bir “mimarlık problemi” olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda kadınların kullanacağı abdest alma birimlerinin ana yapı ile uyumlu tasarımsal ve işlevsel unsurları barındıracak şekilde düzenlenmesine dikkat edilmelidir.

Detay

Ankete tespit edilen sorunlar, çözüm yaklaşımlarının belirlenmesinde abdest alma yapılarının tasarımsal detaylarına inilmesini gerektirmiştir. Bu bağlamda literatür ve örnek incelemeleri dikkate alınarak yapıların alt detayları üzerinde çeşitli öneriler ortaya çıkmıştır.



Şekil 8. Bir abdest alma mahallinin tasarımsal detaylarını gösteren kroki.

Öncelikle anket verilerine göre kullanıcıların büyük bir çoğunluğu **oturak yüksekliğinden** şikayetlerini ifade etmişlerdir. Oturak yüksekliğinin belirlenmesinde kullanıcının boyu, yaşı, cinsiyeti, kilosu, bedensel engeli vb. faktörler etkili olmaktadır. Yapılan araştırmalar ve analizler neticesinde çok parametrelili bir bileşen olan oturaklar için 35-50 cm değer aralığında, Türkiye özelinde bir ortalama olarak önerilebilir. Bunun yanında bireysel farklılıkları karşılaması açısından en uygun sistemin ise yüksekliği kolayca ayarlanabilir bir tasarım ile çözülebileceği düşünülmektedir. Ayrıca anket ve örnek uygulama incelemeleri neticesinde, oturak genişliğinin 35-50 cm arasında olmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Yine anket verileri ve örnek uygulama incelemeleri neticesinde **musluğun zeminden yüksekliği** için ideal değer olarak 75-90 cm aralığı önerilebilir (Şekil 8, a). Bunun yanında kullanıcı farklılıklarının karşılanması açısından muslukların tasarımında modern üretim tekniklerinin katkısı araştırılmalıdır. Bu teknik katkılarla abdest mahallerine özel, yüksekliği ve rotasyonu ayarlanabilir spiralli musluk tasarımları geliştirilebilir.

Yapılan analizler neticesinde **musluk mesafesinin** kullanıcı boyutlarına göre 70-90 cm aralığında olması gerektiği görülmektedir (Şekil 8, b). Ancak kullanılacak oturakların öne arkaya doğru hareketi ayarlanabilir bir tasarıma sahip olması düşünülebilir. Bu şekilde sistem, bireysel farklılıkları karşılayabilmesi açısından zenginleşecektir.

Yapılan incelemelerde su sıçramasını etkileyen birden fazla faktör tespit edilmiştir. Bunlar; “duvar eğimi”, “musluk yüksekliği”, “**oluk tasarımı**” ve “**kullanılan ızgara**”dır. Analizler sonucu, oluk genişliğinin 40-50 cm arasında (Şekil 8, c) eğimli olması ve yüksekliğinin ise 25-35 cm aralığında (Şekil 8, d) olması önerilebilir. Ayrıca göz aralıkları minimum 2-4 mm aralığında hijyenik ızgaraların kullanılması, oluk üzerinde su sıçramasını azaltmak için faydalı olacaktır. Bir diğer detay olarak her bir kullanıcı musluğunun altına “gider süzgeci” kullanılmalıdır. Böylece başka kullanıcıların atık suları ile görsel temas kopartılmış olacaktır.

Yapılan anket neticesinde kullanıcıların abdest alırken en çok “ayak yıkama” aşamasında zorluk çekildiği anlaşılmaktadır. Bu açıdan duvardan 10-20 cm mesafede suya dayanıklı malzeme kullanılarak **ayak koyma yerlerinin** (Şekil 8, e) yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Çoğu abdest mahallinde kullanılan geleneksel “takunya/terlik” sistemi, hijyenik kusurlarından dolayı önerilmemektedir. Buna karşın kullanıcıların ayakkabılarının ıslanmaması için oturağa yakın, ayrı bir depolama sistemi çözülmelidir.

Yapılan inceleme ve analizler sonucu **oturaklar arası mesafenin** minimum 80-100 cm olmasının (Şekil 8, f) faydalı olacağı önerilmektedir. Bunun yanında abdest alırken yan modül ile mesafenin yaklaşması, hem suyun sıçramasına hem de yan kullanıcı ile fiziksel temasa neden olabilir. Bu gibi durumlarda modüllerin arasına hijyenik ve suya dayanıklı ara bölmelerin kullanılması önerilmektedir.



Şekil 9. Örnek Mobil Abdest Alma Model Tasarımı²⁸

Ayrıca günümüzde toplu yaşam alanları ve çok katımlı organizasyonların artması ile beraber otel, alışveriş merkezi, barınma merkezi ve iş merkezi gibi mekânlarda da abdest alma mahallerine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Ancak bu gibi yapılarda abdest alma işlevinin her hacimde ergonomik açıdan aynı rahatlıkla sağlanamaması dikkat çekmektedir. Bu bağlamla yapılan araştırmada “mobil abdest alma birimleri”ne rastlanmıştır (Şekil 9). Yurtdışında yaygınlaşan bu birimler genellikle cami, mescit, ofis, okul, hastane, kamu ve eğlence gibi mekanlarda kullanılmaktadır. Kolay monte edilebilir ve temizlenebilir niteliğe sahip olmakla birlikte alt zemin drenaj gereksinimi taşımaması dikkat çekmektedir. Bunun yanında zorlu koşullarda test edildiği ve yüksek ağırlığa karşı dayanıklı olduğu üreticiler tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca tasarımı ile en ideal oturuş pozisyonuna sahip olduğu, su sıçramasını en aza indirdiği ve ekonomik olduğu da üreticileri tarafından iddia edilmektedir (Wudumate). Bu gibi nedenlerden dolayı özellikle yoğun kullanıcı AVİM gibi merkezlerin mescitlerindeki potansiyel abdest alma sorunlarının çözümü için önerilebilir.

Konum

Yapılan anket sonuçlarında abdest mahallerinin tuvaletlere uzak bir alanda tasarlanması yönünde öneriler bulunmaktadır. Osmanlı cami ve şadırvan yapılarında da benzer bir eğilim görülmüştür. Literatürde de önerildiği gibi abdest mahallerinin tuvaletlerden minimum 25 m mesafeye yapılmasının, “abdestin sıhhati” açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Estetik

İlk bölümlerde bahsedildiği gibi en önemli abdest alma yapılarından olan tarihi şadırvanlar, inşa edildiği dönem ve mensup oldukları yapıyla “üslup bütünlüğü”ne özen gösterilerek yapılmışlardır. Gösterilen bu önemle tarihi şadırvanların, estetik değerlerini koruyarak günümüze kadar ulaştığı düşünülmektedir. Günümüz modern cami ve mescitlerine eklenecek abdest alma mahalleri de benzer bir eğilimle, ana yapının estetik temasına ve üslup bütünlüğüne uygun şekilde tasarlanmalıdır. Bu aşamada teknolojinin desteği, estetik bütünlüğün sağlanmasında yol gösterici olacaktır.

Konu abdest alma yapılarının estetiği olunca tarihi şadırvanların kitabe detayları da bu bağlamda incelenmelidir. Lakin şadırvanlara ait bani, tamir vb. kitabeler mesaj aktarımının yanında şadırvana estetik olarak da katkı sağlamaktadır. Genellikle sülüs ve talik tarzında hüsn-i hat örnekleri bulunan kitabeler, cami ve mescitlerde olduğu gibi şadırvanların da temel üslup bileşenlerinden biri olmuştur. Bu anlamda yeni abdest alma yapılarının tasarımında da bu estetik bileşenden yararlanılması önerilir.

²⁸ URL 6

Sonuç

Cami ve mescit yapıları iş, barınma, eğlence, alışveriş gibi işlevlerle kent ölçeğinde kesişmektedir. Şehir hayatındaki hızlı gelişmeler ise bu işlevleri paralel bir hızla genişletmektedir. Bu açıdan aynı fonksiyon zinciri içerisinde bulunan ibadet mekânlarının da benzer bir ivme ile bu gelişime ayak uydurması gerekmektedir. Yapılan çalışmada cami ve mescitlerde inşa edilen şadırvan ve abdest mahalleri hakkında literatür taranmıştır. Bunun yanında bu yapılardaki güncel kullanıcı problemlerinin araştırılmasına yönelik üç yüz seksen dokuz kişiye anket uygulanarak kullanıcıların fikirleri alınmıştır. Ayrıca tarihi ve güncel abdest alma yapılarından bazı örnekler yerinde incelenmiştir. Bunun paralelinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurum yetkilileri ile mülakatlar yapılmıştır. Araştırmalar neticesinde abdest alma yapılarının tasarımları ile ilgili literatürün oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Ayrıca bu yapılar için bilimselliği ispatlanarak standarda dönüşmüş değer aralıklarına da rastlanmamıştır. Yapılan anket çalışması ile bu yapıların kullanımına dair birçok kullanıcı verisine ulaşılmıştır. Sonrasında elde edilen veriler çaprazlanarak analiz edilmiştir. Böylelikle abdest alma yapılarının tasarım kriterlerinin belirlenmesine yardımcı olacak bir literatür ortaya çıkmıştır. Kullanıcıların abdest alma yapılarını en çok ergonomik problemlerden dolayı rahat kullanamadıklarının anlaşılması, anketin en önemli sonucu olduğu söylenebilir. Çeşitli örnekler üzerinde yapılan ölçümlerden elde edilen verilere bakıldığında herhangi bir standart değer aralığına rastlanmamıştır. Abdest alma yapılarının tasarımları ile ilgili Diyanet İşleri Başkanlığı ile yapılan mülakatta, kurum yetkilileri tarafından da bu bilgi teyit edilmiştir. Yetkililer, tasarımsal standartların henüz oturmadığını ancak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'yla bu konuyla ilgili görüşmelerin devam ettiğini ifade etmişlerdir.

Yüzyıllarca “Şadırvan” kelimesi ile bütünleşen abdest alma yapıları, günümüzde yozlaşarak “tuvalet” anlamına da gelen “abdesthane” kelimesi ile ifade edilmeye başlanmıştır. Araştırmanın ilk bölümlerinde incelenen, taşıdığı tarihi yük ve yapısal/estetik zenginlikle birlikte uzun yıllar “şadırvan” kelimesi altında kavramlaşan bu abdest alma yapıları, yine aynı kelime ile ifade edilerek tarihi kökenlerinden kopartılmamalıdır. Bu bağlamda çalışmanın bir diğer sonucu olarak yapıların isimlendirilmesinde yine “Şadırvan” kelimesinin gündemde tutulması önerilir.

Abdest alma yapılarının günümüz kullanıcılarının ergonomik açıdan rahat kullanabilecekleri ve tasarımlarında estetik kaygı güdülerek inşa edilmesini sağlayacak standart ve tariflerin ortaya konmasına ihtiyaç olduğu açıktır. Tüm ibadet alanlarıyla birlikte bu yapılardan güncel olanları için TSE ve ISO gibi kurumlar aracılığıyla ulusal veya uluslararası standartlaştırılma ve sertifikalandırılma çalışmalarının faydalı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu yapılarda kullanacak malzeme ve teknikleri günümüz teknolojik imkanlarıyla yeniden yorumlanıp kullanımı kolay, ekonomik ve daha hijyenik bir boyuta çıkartmanın da önemli olduğu ortadadır. Önemli abdest alma yapılarından olan tarihi şadırvanlar, süsleme ve kitabeleri ile birlikte belli bir estetik anlayış ve felsefeyi günümüze taşımaktadır. Bu anlayış, uzun bir zaman aralığında gelişmiş ve insan beğenisine hitap eden belli bir karakteristik kazanmıştır. Gelişen bu anlayışın alt bileşenlerinden olan süsleme ve kitabelerin analiz edilmesi ve uygun bir yaklaşımla yeni üretilen abdest alma yapılarının karakteristiğinin belirlenmesinde dikkate alınması önerilir. Sorunsaldan hareketle, çözüme yönelik düşüncelerin bilimsel bir çerçevede paylaşıldığı çalışmanın, bu yapıların üretimi için tasarımsal parametre ve standart üretmeyi gündeme getirmesi ve bu yöndeki bilimsel gelişmelere öncülük etmesi beklenmektedir.

Kaynakça

- Beyleryan, A.Arthur. (1953). İstanbul Şadırvanları. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi / Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü. İstanbul: 26-26.
- Bilaloğlu, Ayşe. (1993). Şadırvanların Mimarideki Yeri, Onarım, Bakım, Koruma Geliştirme, Mimari ve Çevre Ögesi Olarak Kullanılma İmkânlarının Araştırılmasından Örnekler. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) . Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü Uygulamalı Sanatlar Ana Sanat Dalı. Ankara
- Bulut, Özlem. (2019). Kırklareli ve İlçelerinde Tarihi Su Yapıları. (Yüksek lisan tezi). Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Türk ve İslam Sanatları Bilim Dalı. Konya
- Cansever, Turgut.,(2016). Kubbeyi yere Koymamak. İstanbul: Timaş.
- Duruktuna, Ruhi. (1974). İstanbul Havuzları ve Fıskiyeli Havuzlar.(Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi / Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü. İstanbul. 65.
- Gül, Geyik. (2007). İzmir Su Yapıları (Çeşme, Sebil, Şadırvan). (Yayınlanmamış yüksek lisan tezi). Atatürk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi ABD. Erzurum
- Hasol, Doğan. (1979). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü. İstanbul.
- İski. (1996.) Suyun Serüveni.İstanbul. 17.
- Kılıcı, Ali. (2010). Şadırvan.İslâm Ansiklopedisi. TDV. Cilt 38 219-221.
- Kuban, Doğan. 1981. *100 Soruda Türkiye Sanatı İstanbul*. İstanbul: Gerçek.
- M.Z.Pakalın. (1993). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. MEB.
- Oborne, D.j. (1993). Person-Centred Ergonomics : A Brantonian View Of Human Factors. London: CRC Press.
- Osmanoğlu, Mehmet. (2018). Bir Mimarın Kaleminden Camiler Kitabı . İstanbul: Büyüyeay Yayınları.
- Önge, Yılmaz. (1976). Mimar Koca Sinan'ın Türk Mimarisine Getirdiği Bazı Yenilikler. VIII. Türk Tarih Kongresi. Ankara: Türk Tarih Kurumu III. Ciltten Ayrı Basım. 1697-1704.
- Önge, Yılmaz (1983). Vakıf Müessesinde Su ve Önemi. I. Vakıf Haftası (5-11 Aralık). Ankara. 23-34.
- Önge, Yılmaz. (1997). Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları. TTK.
- Pheasant, S. (1996) . Bodyspace : Anthropometry, Ergonomics, and the Design of Work (Vol.2nd ed). London: Taylor & Francis Routledge.
- Robinette, K.M. (2012). Handbook of Human Factors and Ergonomics, Gavriel Salvendy. Anthropometry for Product Design.
- Tali, Şerife. (2009). Osmanlı Dönemi İstanbul Camilerinde Şadırvanlar. (Doktora tezi) Atatürk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı. Erzurum.
- Yetkin, S. Kemal. (1965). İslam Mimarisi. Ankara Üniversitesi / İlahiyat Fakültesi. Ankara

Yüter, Fatma Zehra. (2014). İstanbul'da Su Mimarisi ve Şadırvanlar. (Yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi / FenBilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı . İstanbul

Web Kaynakları

URL 1 <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/bursa-ulu-cami>.

URL 2 <https://islamansiklopedisi.org.tr/karaca-bey-camii-ve-kulliyesi>

URL 3 <https://islamansiklopedisi.org.tr/cenabi-ahmed-pasa-camii>

URL 4 <https://web.archive.org/web/20150218022254/http://www.diyamet.gov.tr/tr/icerik/ahmet-hamdi-akseki-camii-dualarla-ibadete-acildi/8078>.

URL 5 <http://www.restoraturk.com/index.php/mimarlik/300-hisarciklioglu-camii>)

URL 6 <https://wudumate.com/wudu-foot-baths/wudumate-mobile/>).